

Проблеми накопичення і використання електронних ресурсів у бібліотеках НДУ НАН України

27 травня 2011 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся семінар для керівників бібліотек НДУ НАН України, розташованих у Києві, програмою якого передбачалося розглянути питання, що традиційно порушуються при підбитті підсумків роботи за рік, та визначити перспективи і завдання подальшої роботи бібліотек НДУ, а також ознайомити присутніх з новітніми інформаційними технологіями, що використовуються у підрозділах Бібліотеки і можуть бути корисними для бібліотек, співробітників установ НАНУ.

Відкриваючи семінар лекцією на тему «Основні напрями роботи сучасної бібліотеки: пріоритети, здобутки, завдання», учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради, канд. іст. наук **Г. І. Солоїденко** звернула увагу присутніх на ключові моменти доповіді президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона «Підсумки діяльності Національної академії наук України в 2010 році та основні напрями її роботи у сучасних умовах», виголошеної ним на Загальних зборах Національної академії наук України.

Г. І. Солоїденко наголосила, що сучасна інформаційно-бібліотечна діяльність спрямована на допомогу науковцям НАН України, на прискорене вирішення таких питань, як: використання електронних ресурсів, БД, передплачених НБУВ, оциф-

рування видань, подальше зростання кількості електронних репозитаріїв установ, відображення ресурсів бібліотек на сайтах НДУ, міжнародне співробітництво з країнами близького та далекого зарубіжжя.

Доповідачка виокремила низку проблем, з якими нині стикаються бібліотеки НДУ. Насамперед, це: втрати більшості бібліотек при комплектуванні фондів через недофінансування, адже, зараз середня кількість надходжень за рік на одну бібліотеку скоротилася з 1000 (2009 р.) до 600 прим. (2010 р.), суттєво звужився репертуар періодичних видань; й досі у бібліотеках бракує комп'ютерної техніки, інтернет-зв'язку та єдиного програмного забезпечення; існує нагальна потреба більшості бібліотек у методичній, зокрема, у консультаційній підтримці розвитку інноваційних технологій. Наголошувалося також на необхідності посилення корпоративної взаємодії та координації роботи бібліотек у формуванні та використанні інформаційних ресурсів. Більш детально про стан діяльності бібліотек та завдання на перспективу йдеться на сторінках чергового, шістнадцятого, випуску інформаційно-аналітичного видання «Робота бібліотек науководослідних установ Національної Академії наук України в 2010 році», який незабаром отримають бібліотеки.

Керівник Центру бібліотечно-інформаційних тех-

нологій, канд. техн. наук **Л. Й. Костенко**, торкаючись питання електронних ресурсів у структурі традиційної бібліотеки, наголосив на стрімкому зростанні у світі випуску електронних книг. У Китаї, США, наприклад, щорічно готується відповідно 400 і 300 тис. назв книг. Первісно вони існують і поширюються в цифровій формі, друк на паперових носіях здійснюється лише за наявності замовлення. Це позначається на книгорозповсюдженні. За даними Інтернет-магазину Amazon, кількість продаж електронних версій книг сьогодні перевищує аналогічний показник для друкованих версій. Констатується бум продажу пристроїв для читання електронних документів. У Росії у 2010 р. сукупний продаж таких пристроїв вже перевищив 0,5 млн одиниць при річному прирості 280 %.

Доповідач відзначив, що монополія бібліотек на інформаційне обслуговування нині повністю втрачена. В інтернет-мережі вже сформовано величезний масив даних, який використовується більшістю населення планети. Безплатно й цілодобово доступні новини, твори класичної літератури, енциклопедії, наукові публікації в репозитаріях відкритого доступу.

Традиційні бібліотеки сьогодні не завжди оперативно відповідають на виклики часу, що негативно позначається на таких показниках, як кількість відвідувань, книговидач тощо. Тому головним завданням в їх роботі, на думку Л. Й. Костенка, є формування та використання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Як приклад, він навів репозитарій електронних версій наукової періодики України, створений у НБУВ. Щодооби до нього звертається 50 тис. користувачів Інтернетом, їм надається 300 тис. копій статей. Формуються репозитарії і в деяких бібліотеках академічних наукових установ, зокрема, в Головній астрономічній обсерваторії, Інституті біології південних морів, Інституті програмних систем. Цей досвід слід поширювати й використовувати.

В рамках семінару відбулися виступи-презентації інформаційних електронних ресурсів НБУВ. Так, електронні ресурси фахової тематики читального залу бібліотечно-літературної літератури НБУВ продемонстрували під час своїх виступів наук. співробітник **С. М. Масловська** і гол. бібліотекар **С. О. Денисова**. Вони демонстрували нові можливості використання інформаційного бібліотечно-літературного ресурсу, зокрема, технологічної БД «Рубрикатор НБУВ. Ч. 73 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство», створеної спільно з відділом систематизації. Зокрема, йшлося про її підрозділ Ч. 733 (чУкр) – історія бібліотечної справи в Україні, який відображає особливості роз-

витку бібліотечної справи, представляє усі типи і види бібліотек. Як приклад, демонструвався запис «Одеська міська бібліотека», що містить: класифікаційний індекс; інформацію про історію створення бібліотеки; зміни у її назві; дані про видатних діячів і особистостей, які в різні роки працювали в бібліотеці; сучасний стан діяльності бібліотеки; посилення на персоналії та інтернет-посилання на цікаві публікації про бібліотеку. У подальшому, на переконання виступаючих, означена БД відіграватиме роль авторитетного файлу, що сприятиме пошуку інформації в ЕК, базах даних та в Інтернеті. Нині читальний зал має дві БД – бібліотечно-літературної та праць співробітників Інституту бібліотекознавства, усі праці містять посилання на повний текст. Користувачі також можуть знайти з електронними книжковими виставками як тематичними, так і нових надходжень.

Про спеціалізовані та архівні фонди як нові електронні ресурси НБУВ йшлося у виступі-презентації зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук **К. В. Лобузіної**. Зазначивши, що фонд НБУВ є унікальним зібранням різних за типом-видом складом інформаційних джерел (книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, пам'ятки слов'янської писемності та рукописні книги, архіви та книжкові колекції), доповідачка наголосила на розгалуженості і складності структури спеціалізованих підрозділів НБУВ.

З метою повноцінного представлення інформації про історико-культурні, спеціалізовані та архівні фонди відділ програмно-технологічного забезпечення НБУВ розробив та впровадив онлайн-інформаційний ресурс, на якому комплексно представлено інформацію про структуру спеціалізованих підрозділів, напрями науково-дослідної та науково-методичної роботи, фонди, специфіку роботи читальних залів та послуги, що надаються користувачам, про наукових співробітників та їхні публікації, інформаційні ресурси (онлайн-каталоги та бази даних, електронні колекції та виставки), новини. Для полегшення пошуку в розгалужених інформаційних ресурсах НБУВ на платформі САБ «РБІС 64» створено інтегрований інтерфейс для пошуку у всіх базах даних одночасно з відповідними навігаційними інструментами.

З технологією отримання віртуальної довідки учасників семінару ознайомила зав. відділу технології дистанційного обслуговування, канд. іст. наук **Н. Ю. Каліберда**. Вона повідомила, що 2010 р. у НБУВ було організовано відділ технологій дистанційного обслуговування, одним з основних зав-

дань якого є оперативне інформаційне обслуговування індивідуальних та колективних віддалених користувачів на базі електронних ресурсів Бібліотеки, зовнішніх мережевих ресурсів шляхом підготовки і надання усіх типів довідок, здійснення ЕДД з використанням інтернет-технологій, формування архіву виконаних довідок для задоволення запитів віддалених користувачів та наповнення довідково-інформаційного ресурсу сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка». За доволі короткий час спільно з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж на базі програмного забезпечення ІРБІС 64 вдалося розпочати роботу сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка», (інтегрованого в комплексні електронні інформаційно-бібліографічні ресурси НБУВ) у режимі надання усіх типів довідок на разові запити віддалених користувачів.

Учасникам семінару демонструвалася технологія виконання НБУВ довідок різних видів, зокрема, тематичних за різними напрямками знань, адресних (містять інформацію про наявність документів у НБУВ, або про їх місцезнаходження в інших бібліотеках та інформаційних центрах країни, відкритий доступ до електронних каталогів яких здійснюється через Інтернет); уточнюючі та фактографічні довідки, консультації. Наголошувалося, що робота сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» регламентована розробленими Бібліотекою «Правилами роботи сервісу «Віртуальна бібліографічна довідка» Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського». У правилах, зокрема, зазначено, що «Сервіс» працює на безоплатній основі для кожного бажаного, незалежно від того, чи записаний він до Бібліотеки, чи ні, приймання запитів відбувається автоматично і цілодобово. Правила можна знайти на сайті Бібліотеки, вони дають конкретні рекомендації щодо замовлення довідки та здійснення самостійного багатоаспектного пошуку.

На завершення Н. Ю. Каліберда зазначила, що аналіз запитів та кількість звернень до даного сервісу засвідчує, що він успішно пройшов період тестування. Найактивнішими його користувачами стали студенти та фахівці з вищою освітою. Найбільший відсоток становлять тематичні (75 %) та адресні (17 %) довідки.

Надзвичайно актуальним питанням для подальшого розвитку бібліотек НДУ є участь інформаційно-бібліотечних рад установ, учених у роботі бібліотек НДУ. Цікавий екскурс в історію створення інформаційно-бібліотечної ради, зокрема Інформаційно-бібліотечної ради РАН, сторіччя якої

відзначалося нещодавно, зробила науковий співробітник НБУВ **А. А. Свобода**. Розкриваючи багатопланову роботу ІБР, спрямовану на реалізацію програми НАН України з інформатизації, доповідка відзначила організаційні заходи ІБР з консолідації зусиль усіх відомств, причетних до роботи з приведення таблиць ББК у відповідність з рівнем сучасного наукового знання, до створення єдиної інформаційної мови АБІС, до реалізації корпоративного проекту «Національний формат представлення бібліографічних даних» та ін.

Зазначалося, що бібліотекам наукових установ у реалізації рішень ІБР сприяють інформаційно-бібліотечні ради інститутів. Вони надають практичну допомогу в роботі з інформаційного забезпечення потреб науки, зокрема на етапі відбору та реферування наукових видань для міжнародних банків даних, забезпечують узгодженість роботи бібліотек з планами НДР установи, залучають вчених до формування політики комплектування і збереження бібліотечних фондів, експертної оцінки пропонованих бібліотеці зібрань та окремих видань, до удосконалення довідково-бібліографічного апарату, впровадження сучасних інформаційних технологій та ін.

Водночас А. А. Свобода висловила жаль з приводу того, що нині забутий один з продуктивних напрямів роботи ІБР – аналіз читання співробітників інституту, зокрема, молодих учених (використання в інститутах журналів, отриманих за валюту, оцінка їхньої інформаційної цінності, використання окремих видів науково-технічної документації, вивчення публікаційної активності вчених інституту). У виступі наголошувалося на необхідності збереження і розвитку традицій дієвого співробітництва бібліотеки і вчених, пропонувалося працівникам бібліотек придивлятися до своїх читачів, рекомендувати до складу ІБР людей небайдужих, творчих, енергійних, здатних продукувати раціональні ідеї, підтримувати бібліотеку.

Учений секретар Науково-видавничої ради НАН України **А. І. Радченко** поінформувала присутніх про стан виконання проекту «Наукова книга» і надходження контрольного примірника видань від установ НАН України. Цей проект за роки свого існування значно розширився і змінився. У 2009 р. з проекту «Наукова книга» було виокремлено два самостійні проекти: «Наукова книга. Молоді вчені» та «Наукова книга іноземною мовою». Ці три проекти разом забезпечили випуск, підготовлених працівниками НАН України, наукових монографій на умовах державного замовлення у двох видавництвах Академії – «Наукова думка» та Видавничому домі «Академперіодика».

Інформацію про вже випущені за цими проектами книги, повідомила доповідачка, можна знайти на електронному ресурсі Науково-видавничої ради НАН України, що функціонує у межах загальноакадемічного порталу. На цьому ресурсі у розділі «Каталог книг» на сьогодні представлено понад 5900 видань, випущених установами НАН України, починаючи з 2004 р. Каталог систематично поповнюється на основі контрольних примірників та інформації про видання, наведеної у звітах НДУ НАН України. Наявність інформації про установу, відповідальну за підготовку видання, і про видавця дає змогу заінтересованим особам або установам адресно звертатися за необхідною літературою. Ця ж інформація публікується у вигляді щорічних анованих каталогів книжкових видань НАН України.

А. І. Радченко звернула увагу присутніх на необхідність дотримання вимог Постанови Президії НАН України «Про доставляння обов'язкових примірників видань», адже ситуація з надходженням контрольних примірників залишається складною, оскільки протягом минулого року до НВР НАН України надійшло близько 53 відсотків контрольних примірників, а це означає, що без контрольних примірників видань, книжкові коди на які наші установи одержують в Академії, ми не можемо прозвітувати Книжковій палаті про використанні коди і щороку ризикуємо втратити право на їх безкоштовне отримання. Аналогічна ситуація склалася і з контрольними примірниками періодичних видань, започаткованих академічними установами самостійно.

Виступи фахівців Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів – голов. бібліотекаря **О. В. Полякової** і зав. сектору **Л. А. Пестрецової** – містили конкретну інформацію про стан та перспективи комплектування бібліотек НДУ періодичними виданнями (О. В. Полякова), а також виданнями НБУВ та документами, виданими за проектом «Українська книга» (Л. А. Пестрецова). Як зазначала О. В. Полякова, НБУВ є одним з провідних центрів накопичення, наукового оброблення, зберігання та використання вітчизняних і зарубіжних видань на будь-яких видах носіїв інформації. Традиційно бібліотека також здійснює централізоване комплектування фондів бібліотек системи НАН України іноземною літературою, формує репертуар періодичних видань. Зважаючи на той факт, що періодичне видання – одне з найбільш оперативних і цінних джерел наукової інформації, НБУВ докладает максимум зусиль для підтримки дедалі зростаючого інтересу користувачів до наукової інформації, зокрема, зарубіжної. Тому, окрім ук-

раїнської періодики, в 2011р. Бібліотека отримує 3221 назву журналів у друкованому вигляді з 73 країн світу, найбільші надходження з Польщі – 524 назви, Росії – 252, Німеччини – 243, США – 236 назв. З країн СНД – 385 назв журналів.

Зважаючи на те, що нині пріоритетними складовими бібліотечних фондів стають електронні ресурси, бібліотекам слід навчитися створювати своїм користувачам можливості для використання нових джерел інформації, зокрема, електронних. Вже сьогодні наші бібліотеки, відзначила доповідачка, мають змогу користуватися традиційними та електронними ресурсами РДБ, Національної бібліотеки Білорусі, а також електронними ресурсами періодичних видань світу, сконцентрованими в Бібліотеці Конгресу. Зараз практично кожний користувач може зайти на сайти цих бібліотек і знайти для себе джерело інформації. Л. А. Пестрецова повідомила, що у 2010 р. Центром за різними джерелами для потреб книгообміну і для НБУВ було отримано понад 22 тис. прим. майже 600 назв видань. З них, за програмою «Українська книга» на замовлення Держкомтелерадіо України, одержано 69 назв загальною кількістю 3186 прим., від видавництва «Наукова думка», «Академперіодика» та інших установ НАН України – 247 назв загальною кількістю 6590 прим. Решта надходжень до обмінного фонду – дари окремих осіб та установ. Видання, які надходять до обмінного фонду Центру, використовуються для поповнення основних фондів і структурних підрозділів НБУВ, а також для фондів бібліотек НДУ НАН України. Від установ НАН України ЦФБІР цього року отримав для книгообміну майже три тис. прим. наукових збірників, журналів і монографічних видань. Учасників семінару було поінформовано про те, що працівники вітчизняного книгообміну протягом минулого року склали вісім номерів покажчиків поточного обмінного фонду загальним обсягом майже 1200 позицій, які виставлялися на сайті НБУВ (розділ «Інформація про бібліотеку, підрозділ «Книгообмін»). Було запропоновано НДУ НАН України скористатися новими інформаційними списками, виставленими на сайті НБУВ ц. р., щоб замовити для фондів своїх бібліотек профільні видання та літературу універсального характеру.

Про використання в роботі МБА технології електронного доставляння документів йшлося у виступі зав. відділу міжбібліотечного науково-інформаційного сервісу **В. М. Чупріної**.

У відділі з обслуговування віддалених користувачів (абонентів і читачів) застосовуються, паралельно з традиційними технологіями, технології

ЕДД. Програмно-технологічний комплекс ЕДД забезпечує оперативний доступ користувачів до бібліотечних файлів. На жаль, програмний модуль замовлення копій і першоджерел відсутній, тому передавання замовлень до служби МБА і ДД здійснюється електронною поштою або факсом. Це, у свою чергу, породжує проблеми: необхідність оформлення співробітниками відділу вимоги, оскільки замовлення надходить в основному у вигляді листа; зниження оперативності виконання замовлення тому, що у основних фондах зберігається традиційна технологія; збільшення лагун у комплектуванні українськими виданнями, у зв'язку з чим для працівників відділу зростають обсяги роботи з відшукування відсутніх у НБУВ документів за допомогою сучасних пошукових засобів (подібним чином здійснюється і бібліографічне доопрацювання замовлень); фінансові проблеми (оплата послуг МБА, ДД і МБА, поштових витрат), недосконалість техніко-технологічного забезпечення. Однак, наголосила доповідачка, незважаючи на перераховані труднощі, впровадження і використання у роботі служби МБА і ДД сучасних технологій дають змогу реально скорочувати термін надання документів внутрішнім і зовнішнім користувачам, розширювати ринок інформаційних послуг.

Правові аспекти соціального захисту трудових колективів розглядалися у виступі заступника голови ЦК профспілок НАН України **Є. І. Меркулова**.

Відповідаючи на запитання аудиторії щодо оплати праці, соціальних гарантій для працівників системи НАН України, доповідач зазначив, що ці питання детально розроблені у «Галузевій угоді між Національною академією наук України і профспілкою працівників Національної академії наук України на 2011–2012 роки», зареєстрованої Міністерством соціальної політики України за № 7 від 24 січня 2011 р. Примірники цього документа є у директорів та голів профспілкових комітетів установ і організацій. Фахівець порадив звернутися до додатка №4 «Умови оплати праці працівників бюджетних науково-дослідних установ і організацій та інших наукових установ НАН України», до «галузевої угоди», де чітко зафіксовані надбавки і доплати працівникам установ.

У виступі наук. співробітника **Н. І. Смаглової** на тему: «Планування, аналіз і контроль як важливі

функції управління сучасною бібліотекою» зазначалося, що нинішня криза актуалізувала завдання раціонального використання ресурсів, їх інтеграцію і кооперування на основі координації, удосконалення управління і контролю, що зумовлює необхідність знання керівником реального стану справ у бібліотеці, наявних прорахунків, бачення ним шляхів використання незадіяного потенціалу тощо.

Цілком логічним є здійснення останніми роками наукових досліджень в НБУВ за темами: «Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки»; «Підвищення ефективності діяльності наукової бібліотеки» (розпочато цього року). Неодмінними складовими як науково-дослідної, так і управлінської діяльності є планування та аналіз, здійснення контролю на основі моніторингу динаміки процесів, явищ, напрямів роботи. Доповідачка нагадала, що з 1 січня ц. р. вступив у дію Бюджетний кодекс у новій редакції, який значно розширює параметри контролю, зокрема внутрішнього контролю в установі, за дотриманням законності та ефективним використанням коштів відповідно до планів, завдань установи; передбачається оцінка управлінської діяльності, а також відповідальність за достовірність статистичних даних. У зв'язку з цим керівникам бібліотек доцільно привести у відповідність з нормативними вимогами бібліотечну планово-звітну та облікову документацію, забезпечити інтенсивність та ефективність праці, високу виконавську дисципліну.

У підсумках роботи семінару було відзначено високу явку учасників заходу, їх активність в обговоренні проблемних питань, підвищений інтерес до пропонуванних НБУВ електронних інформаційних ресурсів та послуг. Наголошувалося, що незважаючи на економічну скруту, актуальним завданням для кожної бібліотеки є підвищення рівня обслуговування користувачів і читачів бібліотеки, розвиток дистанційних форм обслуговування, забезпечення насиченості інформаційних ресурсів на основі їх кооперації та інтеграції. Саме за таких умов бібліотека матиме право на подальший розвиток і користуватиметься авторитетом у суспільстві.

Наталія Смаглова,
наук. співробітник НБУВ